

طراحی و اعتبارسنجی الگوی توسعه اجتماعی با رویکرد آمیخته (مطالعه موردی: محله‌های شهر زنجان)

یونس اسکندری^۱، غلامرضا معمارزاده^۲، مصطفی جعفری^۳، ناصر حمیدی^۴

چکیده

هدف از این پژوهش طراحی و اعتبارسنجی الگوی توسعه اجتماعی با رویکرد آمیخته در محله‌های شهر زنجان بود. در بخش کیفی از روش داده بنیاد و در بخش کمی از شیوه مدل‌سازی معادلات ساختاری با تاکید بر رویکرد حداقل مربعات جزیی استفاده شد. جامعه آماری بخش کیفی، خبرگان جامعه علمی و متخصصان دانشگاهی بودند که دارای سوابق اجرایی در سطوح تصمیم‌گیری بوده و به اصطلاح خبرگان آگاه نام دارند. برای تعیین نمونه‌های این خبرگان از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد که پس از مصاحبه با ۱۲ نفر از افراد خبره آگاه، اشباع نظری حاصل گردیده و فرآیند مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته پایان یافت. در بخش کمی، روش پژوهش توصیفی-تحلیلی از نوع علی به شیوه پیمایشی بود که جامعه آماری

۱- دانشجوی دکتری گروه مدیریت دولتی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زنجان، ایران
Y.e1390@gmail.com

۲- دانشیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

gmemar@gmail.com

۳- استادیار دانشکده مدیریت، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
strategy2000ir@yahoo.com

۴- دانشیار گروه مدیریت صنعتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین، قزوین، ایران.
Nhamidi1344@gmail.com

آن، ساکنین محله‌های ۲۵ گانه شهر، که تعدادشان بر اساس مستندات مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۷ تعداد ۴۳۰۸۷۱ نفر بوده است. روش نمونه‌گیری، خوشه‌ای و بصورت هدفمند در محله‌ها بود که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۸۴ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب گردیده و پرسشنامه محقق ساخته، توزیع گردید. نتایج بخش کیفی نشان داد که مدل توسعه اجتماعی شهر زنجان شامل ۵ بعد، ۱۹ مولفه و ۵۲ شاخص می باشد. پس از ارائه مدل، بر اساس ۵ بعد استخراج شده، فرضیه سازی شده و تاثیر ابعاد همبستگی و وفاق اجتماعی، عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی، امنیت اجتماعی و اخلاق توسعه اجتماعی بر توسعه اجتماعی زنجان با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم افزار Smart-Pls مورد ارزیابی قرار گرفته و میزان تاثیر هر یک از ابعاد مشخص گردید. یافته‌های تحقیق نشان داد: همبستگی و وفاق اجتماعی به اندازه ۸/۱۸۳، عدالت اجتماعی به اندازه ۴/۹۸۹، کیفیت زندگی ۴/۳۱۷، امنیت اجتماعی ۴/۱۰۶ و اخلاق توسعه اجتماعی ۸/۹۰۶ بر توسعه اجتماعی در شهر زنجان تاثیرگذار هستند.

واژه‌های کلیدی: همبستگی و وفاق اجتماعی، عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی، امنیت اجتماعی، اخلاق توسعه اجتماعی.

مقدمه

توسعه یافتگی در چهار سطح جهانی، کشوری، شهری و محله‌ای مطرح می‌شود (الوانی و معمارزاده، ۱۳۹۶: ۲۴۲). برحسب حوزه‌های چهارگانه حیات اجتماعی، حداقل با چهار نوع توسعه در اجتماع (اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی) سروکار داریم که این اقسام توسعه، در فرایند توسعه ملی در هر جامعه‌ای با یکدیگر دارای تعامل، نفوذ و ارتباط متقابل بوده و از هویت^۱، استقلال نسبی و ویژگی‌های خاص خود برخوردارند (لطفی و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۲). بر این اساس حوزه توسعه اجتماعی که حوزه انسجام و یگانگی است به رغم داشتن ارتباط متقابل و تعامل با سایر حوزه‌ها، از هویت و استقلال نسبی برخوردار است و به منزله یک واقعیت اجتماعی قابل مطالعه است. مفهوم توسعه اجتماعی در گفتمان علوم اجتماعی، به لحاظ مفهومی و نظری از وضوح و روشنایی

چندانی برخوردار نبوده و به تعداد دانشمندان جامعه‌شناسی تعریفی از آن ارائه شده است. اما به عنوان یک مفهوم، موضوعی است که به بهبود وضعیت اجتماعی زندگی انسان تاکید دارد. به رغم آنکه در پنج دهه گذشته مورد توجه جدی اندیشمندان جهان قرار گرفته، هنوز از جایگاه بایسته‌ای در نظام برنامه‌ریزی و توسعه کشورهای برخوردار نبوده یا حداکثر به عنوان مقوله‌ای در حاشیه مباحث توسعه، به ویژه توسعه اقتصادی یا صنعتی مورد توجه قرار نگرفته است (آنامراد نژاد و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۵). در قانون برنامه پنجساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی توجه بیشتری به برخی از ابعاد و مولفه‌های توسعه اجتماعی صورت گرفته است. برای مثال می‌توان به مواد هفتاد و هفت، شصت و یک و شصت و دوم برنامه اشاره نمود (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹). با توجه به عوامل مطرح شده در خصوص توسعه اجتماعی، به نظر می‌رسد دولت‌ها در تدوین خط مشی‌های تقنینی^۱ به موفقیت‌هایی دست یافته‌اند. ولی با مشاهدات عینی و مقایسه این عوامل در استانها متوجه می‌شویم که شکاف عمیقی بین عوامل توسعه یافتگی در شهرها وجود داشته و وزن هر کدام از آنها بصورت یکسان توزیع نگردیده و مشکلاتی هم وجود دارد (حریری، ۱۳۸۵). شهر زنجان هم از این قاعده مستثنی نبوده و جایگاه شهر زنجان چندان مناسب نیست. برای مثال در بعد امنیت اجتماعی^۲ مولفه‌هایی مانند پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی در سطح پایینی قرار دارد و یا در بعد کیفیت زندگی که همان رفاه اجتماعی^۳ نامیده شده است مولفه‌هایی مانند حمایت اجتماعی، دسترسی به خدمات زیربنایی، خدمات سلامت و بهداشت و درمان، سیاست‌های جمعیتی، اشتغال، مسکن، سلامت و ثبات خانواده، وضعیت سالمندان، وضعیت جوانان، تأمین اجتماعی، آموزش فنی و حرفه‌ای، آموزش و پرورش، باسوادی جمعیت عمومی، آموزش عالی جزو عواملی هستند که نسبت ثابتی در شهر زنجان ندارند، همینطور در بعد عدالت اقتصادی، شکاف عمیقی بین مناطق محروم و برخوردار جامعه وجود دارد (ملکی و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۸). در بعد عدالت اجتماعی نیز مولفه‌های

-
1. Legislative Policies
  2. Social Security
  3. Social Welfare

سطح اقتصادی و اجتماعی ساکنان با میزان برخورداری از کاربری‌های خدمات شهری مطرح می‌شوند که اندازه‌های مشخص و مدونی ندارند (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۰). بررسی تحقیقات پیشین در خصوص توسعه یافتگی در حوزه اجتماعی، حاکی از این است که در سه ناحیه شهری موجود در شهر زنجان و محله‌های آن نیز هیچ مطالعه‌ای صورت نگرفته است. همچنین در بخش دولتی با تأمل در برنامه‌های توسعه استان زنجان که توسط مدیران ارشد تدوین شده، درمی‌یابیم که انسجام مشخصی در رویکرد نظری و عملی برنامه‌ها وجود نداشته و علاوه بر اینکه ابعاد و مؤلفه‌های توسعه با مؤلفه‌های مورد اجماع جهانی^۱ انطباق ندارند، در سطح استان نیز میان مقتضیات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی هماهنگی لازم وجود ندارد. (اسناد شورای توسعه استان زنجان، ۱۳۹۷). بنابراین نمی‌توان به صورت واضح و مشخص تعیین کرد که شاخص‌ها، ابعاد و مؤلفه‌های توسعه اجتماعی محله‌های شهر زنجان کدام است. به تعبیر دیگر ادارک جامع و مشخصی از توسعه اجتماعی و عدالت و انصاف در برنامه‌های توسعه صورت نگرفته و نمی‌توان به مقایسه محله‌های شهر زنجان از منظر توسعه اجتماعی پرداخت. لذا نمی‌توان گفت که ابعاد و شاخص‌های توسعه اجتماعی و میزان تاثیر گذاری آنها در توسعه اجتماعی شهر زنجان در بین محله‌ها چگونه است؟ این مسئله باعث شده است که مجریان و کارگزاران مدیریت دولتی و شهری زنجان، سالها از نبود مدلی که بیانگر ابعاد توسعه اجتماعی در شهر بوده بی‌اطلاع مانده و برای تحقق و اجرای آن نقشه درستی در دست نداشته و یا گاهی به اجرای یکی از ابعاد آن پرداخته‌اند. لذا مسئله پژوهش به این شکل مطرح می‌گردد که شاخص‌ها، ابعاد و مؤلفه‌های توسعه اجتماعی محله‌های شهر زنجان کدام است و ارتباط بین این ابعاد و شاخص‌ها به چه صورت است؟

۱- مبانی نظری

موضوع توسعه اجتماعی در دیدگاه‌ها و آثار اغلب صاحب‌نظران جامعه‌شناسی کلاسیک و معاصر به طور ضمنی یا صریح مطرح شده است. دورکیم^۲ در کتاب تقسیم

1 Global Consensus

2. Émile Durkheim

کار اجتماعی جوامع را به دو دسته سنتی و صنعتی یا مدرن تقسیم می کند. جوامع سنتی دارای تقسیم کار ساده مبتنی بر معیارهای محول چون سن و جنسیت و نظم اجتماعی^۱ مبتنی بر تشابه پذیری از نظر وجدان جمعی است. این وجدان جمعی رنگ غالب مذهبی دارد. ولی جوامع مدرن^۲ دارای تقسیم کار گسترده و عمیق مبتنی بر معیارهایی چون تخصص و انسجام و نظم ارگانیک^۳ مبتنی بر تفاوت پذیری است. در این نوع جوامع، نهادهای مدنی^۴ و اخلاق مدنی به عنوان شاخص های توسعه اجتماعی جایگاه و اهمیت بسیار قابل توجهی پیدا می کنند (ثلاثی، ۱۳۹۵: ۹۰). صاحب نظران معاصر هم روی برخی از شاخص های توسعه اجتماعی تاکید کرده اند. پارسونز^۵، اجتماع جامعه ای (۱۹۷۷)؛ کلمن^۶، سرمایه اجتماعی (۱۹۹۴)؛ الکساندر^۷، جامعه مدنی (۱۹۹۰)؛ مورن^۸، هویت انسانی (۱۹۸۲)؛ بوردیو^۹، کنش اجتماعی (۱۹۷۷)، دارندروف^{۱۰}، انسان اجتماعی (۲۰۰۰)؛ هابرماس^{۱۱}، گستره همگانی، ارتباطات اجتماعی و عقلانیت ارتباطی (۱۹۹۱ و ۱۹۷۹)؛ گیدنز^{۱۲}، هویت شخصی و سرمایه اجتماعی (۱۹۹۱)؛ کرایب^{۱۳}، تجربه هویت (۱۹۹۸)؛ جنکینز^{۱۴}، هویت اجتماعی (۱۹۹۶)؛ بورک^{۱۵}، اعتماد، تعهد و عزت نفس (۱۹۹۹ و ۲۰۰۲) و آرچر^{۱۶}، انسان بودن (۲۰۰۱) را مطرح کرده اند (آزاد ارمکی، ۱۳۹۲). موضوع توسعه اجتماعی^{۱۷} در ایران هم بیشتر از لحاظ برخی از شاخص های آن نظیر هویت و اعتقاد

1. social Discipline
2. Modern societies
3. Organic Discipline
4. Civil society organizations
5. Talcott Parsons
6. Coleman
7. Jeffrey C. Alexander
8. Edgar Morin
9. Pierre Bourdieu
10. Ralf Dahrendorf
11. Jürgen Habermas
12. Anthony Giddens
13. Ian Craib
14. Richard Jenkins
15. Bork
16. Margaret Scotford Archer
17. Social Development

اجتماعی و غیره مورد توجه قرار گرفته است. در سال ۱۹۹۵ مفهوم توسعه اجتماعی در بیانیه اولین دستورالعمل کپنهاک، به ویژه در ارتباط با مبارزه با فقر مورد توجه قرار گرفت. این بیانیه مسئولیت اصلی مقابله با فقر را بر عهده دولت‌های ملی قرار می‌دهد ولی بر اجتماع بین‌المللی هم به عنوان ناظر تاکید می‌کند (پرروزن و همکاران، ۱۳۹۵). مفهوم اجتماعی به معنی اخص کلمه ناظر به اجتماع جامعه‌ای^۱ به عنوان یکی از حوزه‌های چهارگانه‌ی حیات اجتماعی، انسان در هر جامعه است. توسعه اجتماعی هم به معنی بسط و تعریض و تحکیم همین اجتماع جامعه‌ای است. توسعه اجتماعی با این مضمون کارکرد اصلی اجتماع جامعه‌ای و مکمل توسعه اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است (هلدن^۲ و همکاران، ۲۰۱۶). امروز توسعه ملی یا متوازن و همه‌جانبه در هر جامعه ناظر به فرایندی است که در آن هر چهار بعد حیات اجتماعی همزمان و در ارتباط متقابل با هم مطمح نظر قرار گیرند. البته همانطوری که در دیدگاه‌های نوین امروزی مطرح شده است، در هریک از این ابعاد بین جنبه‌های عینی و ذهنی یا سطوح خرد و کلان تعامل و در هم تنیدگی وجود دارد به طوری که هیچ یک جدای از دیگری نیست. درنهایت تجربه جهانی نشان می‌دهد که توسعه واقعی هرگز از طریق فشار از بالا محقق نخواهد شد. این حکومت‌ها نیستند که توسعه، به معنای واقعی آن را محقق می‌کند، بلکه بدست مردم از همه طبقات و اقشار، محقق می‌شود که شایستگی و بلوغ لازم برای نیل به توسعه را پیدا کرده باشند (زاهدی مازندرانی، ۱۳۹۳). در خصوص موضوع این مقاله می‌توان به تحقیق ایزنبرگ و جابارین (۲۰۱۷) که پژوهشی با عنوان «پایداری اجتماعی: یک چهارچوب مفهومی جدید» انجام داده‌اند، اشاره نمود. در پژوهش آنها توسعه پایدار از اشتراک سه عامل پایداری اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی بدست می‌آید (آیزنبرگ و جابارین^۳، ۲۰۱۷). در تحقیق دیگری، این نویسندگان معتقدند که در خصوص پایداری اجتماعی فقدان مطالعات نظری و تجربی وجود دارد و یکپارچگی در خصوص تعاریف و مفاهیم برای کلمه اجتماع وجود ندارد و مطالعات می‌بایست با هدف پر کردن این شکاف و ارائه یک چارچوب مفهومی جدید از پایداری اجتماعی صرف نظر از هر

-
1. Social Community
  2. Holden
  3. Eizenberg and Jabareen

رنگ، نژاد، فرهنگ و وضعیت اجتماعی و اقتصادی انجام شود (همان منبع، ۲۰۲۰). امروزه آگاهی از نقاط قوت و ضعف مناطق برای دست یابی به توسعه پایدار، نوعی ضرورت جهت ارائه‌ی طرح‌ها و برنامه‌ها محسوب می‌شود (همان منبع، ۲۰۱۷). در واقع توسعه پایدار دارای ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و نهادی کالبدی است که در هر بعد شاخص‌هایی به صورت منتخب با توجه به ادبیات توسعه پایدار و شاخص‌های ارائه شده توسط کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل متحد^۱، در نظر گرفته شده است (یانگ بین^۲ و همکاران، ۲۰۱۷). البته در پژوهش‌های داخلی نیز هرچند همه ابعاد توسعه اجتماعی بررسی نگردیده اما مطالعاتی از هریک از ابعاد توسعه اجتماعی به چشم می‌خورد. برای مثال ایمان و حیدری (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان «تأثیر سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی شهری شهروندان منطقه ۴۱ شهر اصفهان» انجام داده‌اند. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که مهمترین ابعاد سرمایه اجتماعی که کیفیت زندگی را تبیین می‌کنند، مشارکت غیر رسمی و هنجار همیاری در سطح محله‌ها هستند. در پژوهش دیگری واعظ زاده و ایاسه (۱۳۹۹) با انجام پژوهشی به بررسی «وضعیت توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه ایران با تاکید بر شاخص‌های اجتماعی توسعه پایدار شهری» پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که توسعه اجتماعی در اندیشه دولتمردان کشور پدیده‌ای کیفی است و شاخص‌های آن به گونه‌ای عملیاتی نشده‌اند که قابلیت پایش و اندازه‌گیری داشته باشند. این موضوع باعث می‌شود در توسعه شهری در عمل از ناحیه برنامه‌های توسعه اجتماعی کمکی دریافت ننموده و به صورت ناقص و ناکارآمد پیاده شود و در بحث مشارکت اجتماعی در صورتی که سازوکارهای عملیاتی روشنی برای ارتقاء آن پیش بینی نشده باشد، توسعه شهری به میزان زیادی از این موضوع آسیب می‌بیند. در پژوهش حاضر قصد بر این است که مولفه اجتماعی توسعه که ابعادی همچون همبستگی و وفاق اجتماعی، عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی و امنیت اجتماعی را در بر می‌گیرد، مورد بررسی و سنجش قرار گرفته و مدلی برای توسعه اجتماعی شهر زنجان ارائه گردد.

-
1. United Nations Commission on Sustainable Development
  2. Yang Bin

۲- روش پژوهش

انواع پژوهش‌ها به پژوهش‌های بنیادی و کاربردی تقسیم می‌شوند که پژوهش حاضر، پژوهشی بنیادی از نوع مقطعی است. پژوهش بر مبنای ماهیت داده‌ها نیز به سه دسته کمی، کیفی و آمیخته یا ترکیبی تقسیم می‌شوند. در این پژوهش با توجه به هدف و ماهیت پژوهش از روش پژوهش ترکیبی از طریق تلفیق روش‌های کیفی و کمی استفاده شده است. در پژوهش ترکیبی، طرح اکتشافی را از همه برجسته‌تر می‌دانند و بیان می‌کنند که در طرح آمیخته اکتشافی، پژوهشگر درصدد زمینه‌یابی درباره موقعیت نامعین بوده و به بررسی فرآیند (شامل یک توالی از فعالیت‌ها) با رویکرد نظریه داده بنیاد می‌پردازد. لذا، روش تحقیق از نظر هدف، تحقیق اکتشافی است. با توجه به مطالب فوق و از آن‌جا که در این پژوهش هدف اصلی طراحی مدل توسعه اجتماعی در محله‌های شهر زنجان است؛ به‌منظور بررسی عمیق و شناخت بیشتر موضوع در این زمینه و همین‌طور شناخت عوامل مؤثر بر آن‌ها و به‌منظور جمع‌آوری داده‌ها، علاوه بر استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و مبانی نظری، از مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته برای درک بیشتر استفاده شد. لذا، پژوهش حاضر دارای دو مرحله است: **مرحله اول، روش کیفی (شناسایی ابعاد و ساخت مدل):** در این مرحله مبانی نظری، مطالعات و پیشینه مرتبط با موضوع بررسی، تحلیل و با رویکردی سیستمی تنظیم و تدوین شد. هدف اصلی این مرحله، کاوش مفاهیم مرتبط با مدل توسعه اجتماعی در محله‌های شهر زنجان بود. بنابراین در این مرحله ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های مدل در محله‌های شهر زنجان، از طریق مصاحبه‌های عمیق و اکتشافی به‌صورت انفرادی با خبرگان علمی که به‌صورت هدفمند انتخاب شدند، داده‌های کیفی لازم جمع‌آوری و با استفاده از روش نظریه داده بنیاد به مثابه تکنیکی پژوهشی، ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های مورد نظر شناسایی و مورد تحلیل قرار گرفتند. سپس بر اساس این ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌ها، مدل توسعه اجتماعی در محله‌های شهر زنجان ارائه شد. **مرحله دوم، روش کمی (اعتبارسنجی الگو):** در این مرحله ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌هایی که در مرحله‌ی کیفی به دست آمدند، در معرض قضاوت جامعه‌ی آماری ذینفعان قرار داده شد و اهمیت آن‌ها از طریق بار عاملی به صورت کمی

اعتبارسنجی شد.

۳- جامعه آماری

جامعه آماری در این مطالعه، شامل جامعه آماری بخش کیفی و بخش کمی می‌باشد. جامعه آماری در بخش کیفی پژوهش، خبرگان جامعه علمی و متخصصان دانشگاهی بودند که از سوابق اجرایی در سطوح تصمیم‌گیری برخوردار بوده و به اصطلاح خبرگان آگاه نام دارند. این گروه کانونی برای انجام بخش کیفی پژوهش انتخاب خواهند شد و در فرایند مصاحبه شرکت نمودند. برای تعیین نمونه‌های این پژوهش و تعیین این گروه از خبرگان از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده گردید. در صورتی که هدف از مصاحبه، اکتشاف و توصیف عقاید و نگرش‌های مصاحبه‌شوندگان باشد، در این صورت با توجه به زمان و منابع قابل دسترس می‌توان از تعداد حدود ۱۰ الی ۱۵ نمونه برای انجام مصاحبه استفاده نمود و تا زمانی که محقق به اشباع نظری نرسیده باشد، فرآیند نمونه‌گیری ادامه می‌یابد. در این مطالعه، پس از مصاحبه با ۱۲ نفر از افراد خبره آگاه، اشباع نظری حاصل شد و فرآیند مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته پایان یافت. جامعه آماری در بخش کمی پژوهش، شامل افراد ساکن در محله‌های شهر زنجان بود. تعداد جامعه آماری بر اساس مستندات مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۷ برابر با ۴۳۰۸۷۱ نفر بود. روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و بصورت هدفمند در محله‌های ۲۵ گانه انتخاب شدند. با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۸۴ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب گردیده و پرسشنامه در محله‌های منتخب شهر زنجان در بین افراد ساکن در این محله‌ها توزیع گردید. فرآیند تعیین نمونه‌ها و محله‌ها به گونه‌ای بود که ابتدا نواحی سه‌گانه شهر زنجان در نظر گرفته شد و محله‌های نواحی که جمعیت کمتر از ۵۰۰۰ نفر را دارا بودند حذف گردیده و مابقی نواحی به عنوان نقاطی که باید تجزیه و تحلیل می‌شدند، به شرح جدول ۱ انتخاب گردیدند.

جدول ۱: تعیین توزیع حجم نمونه به محله‌های منتخب

نواحی			معیارها
ناحیه یک	ناحیه دو	ناحیه سه	
محل ۳۷	محل ۲۵	محل ۳۷	تعداد محله‌ها
۱۸۰.۶۶۹	۱۰۲.۰۱۰	۱۴۸.۱۹۲	جمعیت محله‌ها (نفر)
محل ۱۰	محل ۶	محل ۹	حذف محله‌های کمتر از ۵۰۰۰ نفر جمعیت

نواحی			معیارها
ناحیه یک	ناحیه دو	ناحیه سه	
۱۵۱	۹۷	۱۳۶	توزیع حجم نمونه به محله‌های منتخب (نفر)

ویژگی‌های افرادی که در محلات حضور داشته و پرسشنامه بین آنها توزیع شده و به سئوالات پرسشنامه پاسخ داده‌اند عبارتست از: ریش سفیدان و بزرگان جامعه محلی (جامعه هدف)، گروه‌های خودیار، افراد داوطلب، افراد محبوب جامعه، گروه‌های ویژه. در نهایت سهم هر یک از محله‌های ۲۵ گانه که پرسشنامه به تعداد ۳۸۴ نفر در بین آنها توزیع گردید بصورت جدول ۲ می‌باشد.

جدول ۲: توزیع نمونه‌ها در محله‌های ۲۵ گانه منتخب شهرزنجان

نام محله	تعداد افراد	نام محله	تعداد افراد	نام محله	تعداد افراد
کوی خرداد	۵	کوی الهیه	۳۸	محله گونیه	۱۰
شهرک امیرکبیر	۶	فاتح	۷	مسجد شهدا	۱۱
زیبا شهر	۷	سرجنگلداری	۸	کوچه مشکی	۱۱
کوی گلستان اندیشه	۷	کوی بهارستان	۱۳	اعتمادیه	۱۱
کوی پائین کوه	۱۱	انصاریه	۱۴	سعدی شمالی	۱۲
شهرک کارمندان	۳۵	کوی پونک	۷۲	امجدیه	۲۴
فرودگاه	۱۱	گلشهر	۳۰	ترانس	۱۷
کوی فرهنگ	۱۷	محله دباغها	۸	بی سیم	۳۱
اسلام آباد	۲۱	جمع کل پرسشنامه‌ها		۳۸۴	

یافته‌های تحقیق

پس از انجام مصاحبه‌ها و پیاده نمودن آن‌ها، با برش زدن متن مصاحبه‌ها، بر اساس روش داده بنیاد، فرآیند کدگذاری باز انجام شد. نتیجه این مرحله، تقطیر و خلاصه کردن انبوه اطلاعات کسب شده از مصاحبه‌ها و اسناد به درون مفاهیم و دسته بندی‌هایی است که در این سوالات مشابه هستند. در روش کدگذاری نظری، دو گرایش برای تحلیل داده‌ها وجود دارد. برخی متون و داده‌ها را خط به خط و کلمه به کلمه مورد تحلیل قرار می‌دهند. برخی نیز به دلیل وقت گیر بودن این روش تنها نکات و مضامین کلیدی را کدگذاری می‌کنند. در این مطالعه ۵۲ کد باز مطابق جدول شناسایی شد. پس از

کدگذاری باز، به منظور مفهوم‌پردازی، مقوله‌بندی و دسته‌بندی آن‌ها در مقوله‌ها، تحلیل داده‌ها با استفاده از روش کدگذاری محوری انجام شد. هدف از کدگذاری محوری ایجاد رابطه بین مقوله‌های تولید شده (در مرحله کدگذاری باز) است. این عمل معمولاً بر اساس الگوی پارادایمی انجام می‌شود و به نظریه‌پرداز کمک می‌کند تا فرایند نظریه‌پردازی را به سهولت انجام دهد. اساس ارتباط‌دهی در کدگذاری محوری بر بسط و گسترش یکی از مقوله‌ها قرار دارد. دسته‌بندی اصلی (رویداد محوری) بعنوان پدیده تعریف می‌شود و سایر دسته‌بندی‌ها با این دسته‌بندی اصلی مرتبط می‌شوند. شرایط علی موارد و رویدادهایی هستند که منجر به ایجاد و توسعه پدیده می‌گردند. زمینه به مجموعه‌ای ویژه از شرایط، و شرایط مداخله‌گر به مجموعه گسترده‌تری از شرایط اشاره دارند که پدیده در آن قرار دارد. راهبردهای کنش یا تقابل، به اقدامات و پاسخ‌هایی اشاره می‌کنند که بعنوان نتیجه پدیده رخ می‌دهند و درنهایت ستاده‌های «خواسته یا ناخواسته» این اقدامات و پاسخ‌ها به پیامدها اشاره دارند. در این مطالعه ۱۹ کد محوری شامل مالکیت بر محیط شهری، برابری فضای اجتماعی، عدالت اجتماعی، عدالت فرهنگی، عدالت اقتصادی، کیفیت مسکونی، کیفیت مذهبی، کیفیت تجاری، کیفیت سرگرمی و تفریح، کیفیت حمل و نقل عمومی، کیفیت آموزش، کیفیت دسترسی، کیفیت محیط و بهداشت عمومی، امنیت عینی، امنیت ذهنی (احساس امنیت)، نوسازی، حس تعلق، اعتماد اجتماعی و میل به تغییر شناسایی شد. در آخرین مرحله روش داده بنیاد، کدگذاری انتخابی انجام شد. کدگذاری انتخابی عبارت است از فرآیند انتخاب، دسته‌بندی اصلی، مرتبط کردن نظام‌مند آن با دیگر دسته‌بندی‌ها، تأیید اعتبار این روابط، و تکمیل دسته‌بندی‌هایی که نیاز به اصلاح و توسعه بیشتری دارند. کدگذاری انتخابی بر اساس نتایج کدگذاری باز و کدگذاری محوری، مرحله اصلی نظریه‌پردازی است. به این ترتیب که مقوله محوری را به شکل نظام‌مند به دیگر مقوله‌ها ربط داده و آن روابط را در چارچوب یک روایت ارائه کرده و مقوله‌هایی را که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز دارند، اصلاح می‌کند. بنابراین، بر اساس این کدگذاری انتخابی مولفه‌ها و شاخص‌های الگوی بازاریابی بانک مسکن با رویکرد یکپارچگی زنجیره تأمین صنعت ساختمان و مسکن به ترتیب زیر به دست آمد. در این مطالعه ۵ کد انتخابی شامل همبستگی و وفاق اجتماعی،

عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی، امنیت اجتماعی و اخلاق توسعه اجتماعی شناسایی گردید. در جدول ۳، کدهای باز، محوری و انتخابی استخراج شده از ۱۲ مصاحبه انجام شده به منظور طراحی مدل توسعه اجتماعی ارائه شده است.

جدول ۳: ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های استخراج شده از روش داده بنیاد

کد انتخابی (بعد)	کد محوری (مولفه)	کد باز (شاخص)
همبستگی و وفاق اجتماعی	مالکیت بر محیط شهری و برابری فضای اجتماعی	مسئولیت در حفظ محیط شهری-نگرش به شهر مانند خانه‌ی خود-خانواده گرایی-شرکت در تصمیم‌گیریهای محله‌ای (تعداد و مدت حضور)-شرکت در تشکل‌های غیردولتی-عضویت در مراکز خیریه مردمی-عضویت در نهادهای مدنی و مردمی-کمک به آسیب‌دیدگان
عدالت اجتماعی	عدالت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی	میزان دستیابی محله‌ها به اطلاعات-میزان دستیابی محله‌ها به رسانه-استفاده از کانال‌های مجازی-میزان دستیابی محله‌ها به اینترنت-بودجه اختصاصی به محله-اختصاص جایی برای خانه سالمندان و سالخوردگان-ایستگاه اتوبوس-ایستگاه‌های مطالعه کتاب-وضعیت فقر-نرخ بیکاری-استفاده از یارانه دولتی
کیفیت زندگی	کیفیت مسکونی، کیفیت مذهبی، کیفیت تجاری، کیفیت سرگرمی و تفریح، کیفیت حمل و نقل عمومی، کیفیت آموزش، کیفیت دسترسی، کیفیت محیط و بهداشت عمومی	سال ساخت بنا-استفاده از رنگ، نور پردازی و گلکاری در بنا-وجود مسجد و هیئات مذهبی-وجود مغازه‌ها و فروشگاه‌های بزرگ-تعداد کتابخانه-تعداد مراکز ورزشی-تعداد پارکها و فضای سبز-تعداد پارکینگ‌های عمومی-تعداد آتش نشانی-تعداد مدرسه ابتدایی و مهد کودک-نسبت معلم به شاگرد-نسبت مردان به زنان باسواد-وضعیت کوچه و خیابان-امکانات بهداشتی-تعداد بیمارستان و درمانگاه
امنیت اجتماعی	امنیت عینی و امنیت ذهنی (احساس امنیت)	پاسگاه انتظامی-تعداد خودکشی-تعداد نزاع‌های دسته جمعی (خانوادگی یا قومی)-درصد مولد-میزان اعتیاد-احساس امنیت جانی-احساس امنیت مالی

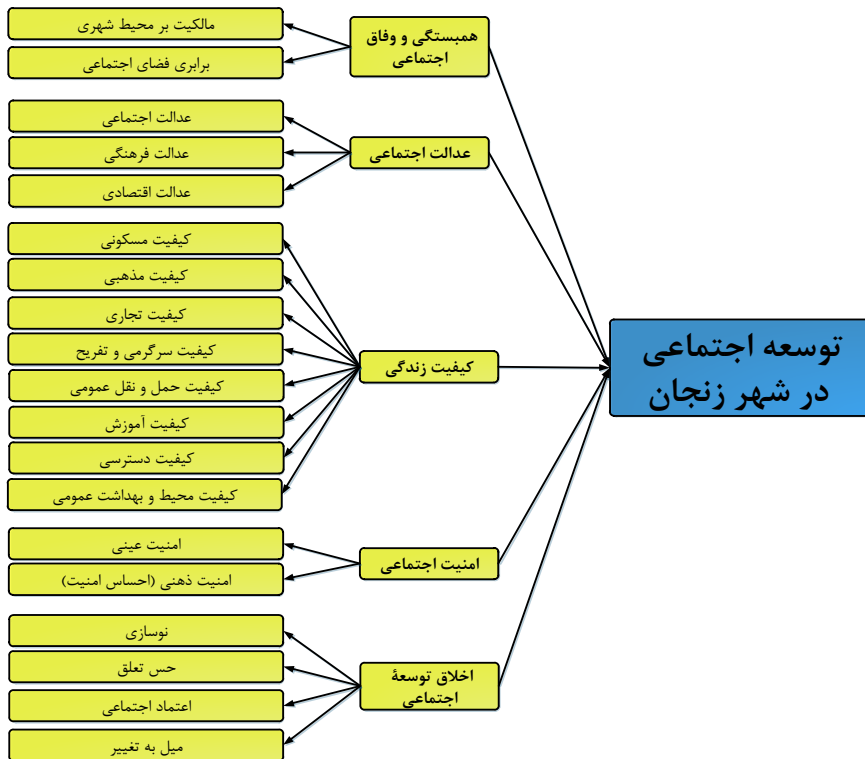
کد انتخابی (بعد)	کد محوری (مولفه)	کد باز (شاخص)
اخلاق توسعه اجتماعی	نوسازی، حس تعلق، اعتماد اجتماعی و میل به تغییر	نیاز به پیشرفت-رضایت از زندگی-رضایت از محیط-عدم ترجیح منافع فردی به منافع جمعی-تلاش برای حل مشکلات مردم-فرهنگ ریسک پذیری-فرهنگ نظم-رضایت از جامعه-فرهنگ تأثیرگذاری-اعتقاد به علم-فرهنگ کار

بنابراین، مدل مفهومی توسعه اجتماعی تحقیق برگرفته شده از کدگذاری انتخابی و محوری با در نظر گرفتن قالب تئوری داده بنیاد به فرم شکل ۱ ارائه می گردد.

به منظور اعتبارسنجی الگوی توسعه اجتماعی در شهر زنجان، فرضیه سازی شده و به صورت زیر ارائه گردید.

• فرضیه اول: همبستگی و وفاق اجتماعی بر توسعه اجتماعی در شهر زنجان تأثیرگذار است.

- فرضیه دوم: عدالت اجتماعی بر توسعه اجتماعی در شهر زنجان تأثیرگذار است.
- فرضیه سوم: کیفیت زندگی بر توسعه اجتماعی در شهر زنجان تأثیرگذار است.
- فرضیه چهارم: امنیت اجتماعی بر توسعه اجتماعی در شهر زنجان تأثیرگذار است.
- فرضیه پنجم: اخلاق توسعه اجتماعی بر توسعه اجتماعی در شهر زنجان تأثیرگذار است.

شکل ۱: مدل مفهومی توسعه اجتماعی در شهر زنجان

آزمون کولموگروف-اسمیرنف

این آزمون به عنوان یک آزمون تطابق توزیع برای داده‌های کمی است. (طیبی و همکاران، ۱۳۹۸). لذا فرضیه‌های این آزمون عبارتست از؛ فرض صفر: توزیع داده‌ها نرمال است. فرض برهان: توزیع داده‌ها نرمال نیست. خروجی حاصل از نرم افزار آماری در خصوص نرمال بودن توزیع متغیرهای همبستگی و وفاق اجتماعی، عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی، امنیت اجتماعی، اخلاق توسعه اجتماعی و توسعه اجتماعی نشان داد که در سطح معناداری ۵ درصد، فرض صفر پذیرفته شده و داده‌ها نرمال هستند.

جدول ۴: نتیجه آزمون کولموگروف-اسمیرنف

نتیجه آزمون	سطح معناداری	مقدار آزمون	متغیرها
نرمال است	۰/۳۵۶	۰/۱۰۷	همبستگی و وفاق اجتماعی

متغیرها	مقدار آزمون	سطح معناداری	نتیجه آزمون
عدالت اجتماعی	۰/۰۷۸	۰/۱۲۱	نرمال است
کیفیت زندگی	۰/۰۷۶	۰/۲۳۲	نرمال است
امنیت اجتماعی	۰/۱۱۷	۰/۳۰۲	نرمال است
اخلاق توسعه اجتماعی	۰/۰۸۸	۰/۱۰۱	نرمال است
توسعه اجتماعی	۰/۰۷۸	۰/۱۲۱	نرمال است

آزمون مدل مفهومی پژوهش

به منظور آزمون مدل مفهومی پژوهش، دو مرحله‌ی کلی شامل «بررسی برازش مدل» و «آزمون فرضیات» صورت با استفاده از نرم‌افزار Smart PLS انجام شد. بررسی برازش مدل نیز خود دارای سه مرحله است: در مرحله‌ی اول، مدل اندازه‌گیری از طریق تحلیل‌های روایی و پایایی مورد بررسی قرار گرفت. در مرحله‌ی دوم، مدل ساختاری به‌وسیله‌ی برآورد مسیر بین متغیرها بررسی گردید. در مرحله سوم نیز برازش کلی مدل مورد بررسی قرار گرفت. بعد از اطمینان از اینکه مدل از برازش مناسبی در این سه مرحله برخوردار است، به بررسی فرضیه‌های تحقیق پرداخته شد. مراحل آزمون فرضیه‌های تحقیق در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۵: مراحل آزمون فرضیات با روش مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM) با

استفاده از نرم افزار Smart PLS

مرحله	ارزیابی	معیار
بررسی برازش مدل	مدل‌های اندازه‌گیری	پایایی شاخص‌ها: ضرایب بارهای عاملی، آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی
		روایی همگرا: AVE
		روایی واگرا: بارعاملی متقابل، فورنل و لاکر
مدل ساختاری و کلی	ضرایب معناداری (مقادیر T-values)، معیار R^2 ، معیار Q^2 و معیار GOF	
آزمون فرضیه‌ها	-	بررسی ضرایب معناداری (مقادیر T-values) مربوط به فرضیه‌ها

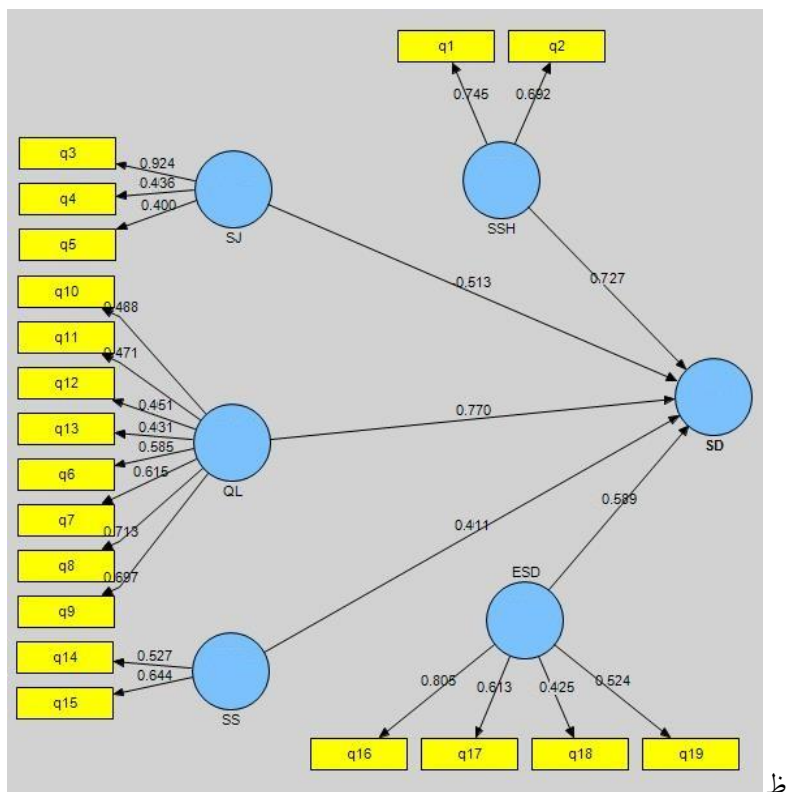
ارزیابی مدل اندازه‌گیری

ضرایب بار عاملی: ابتدا مدل تحقیق بر اساس ضرایب بارهای عاملی مورد آزمون قرار می‌گیرد. اگر بار عاملی کمتر از ۰/۳ باشد رابطه ضعیف در نظر گرفته شده و از آن صرف‌نظر می‌شود. بار عاملی بین ۰/۳ تا ۰/۶ قابل قبول است و اگر بزرگتر از ۰/۶ باشد خیلی مطلوب است (غیاثوند، ۱۳۹۷). مدل معادلات ساختاری مدل پژوهش در حالت تخمین استاندارد بار عاملی در شکل ۲ رسم شده است. نتایج حاصل از آزمون نشان داد که تمامی بارهای عاملی شاخص‌ها بالای ۰/۴ می‌باشند و بارعاملی شاخص‌ها، مطلوب است.

ضریب آلفای کرونباخ: ضریب آلفای کرونباخ برای اندازه‌گیری اعتماد پذیری و یا پایائی پرسشنامه‌هاست که در جدول ۶ گزارش شده است. هر چه میزان این ضریب به عدد یک نزدیک تر باشد، مناسب تر است. مقدار پایایی پرسشنامه در مورد متغیرهای مستقل و وابسته در سطح بسیار قابل قبولی به دست آمده است.

پایایی ترکیبی: این معیارنسبت به آلفای کرونباخ مدرن‌تر است که پایایی متغیرها را نه به صورت مطلق بلکه با توجه به همبستگی شاخص‌هایشان با یکدیگر محاسبه می‌کند. در صورتی که مقدار پایایی ترکیبی برای هر متغیر بیشتر از ۰/۷ باشد، نشان از پایداری درونی مناسب مدل دارد. همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، همه متغیرها دارای پایایی ترکیبی ۰/۷ به بالا هستند و بنابراین از لحاظ پایایی ترکیبی نیز، مدل مورد تأیید قرار می‌گیرد.

شکل ۲: مدل معادلات ساختاری مدل پژوهش در حالت تخمین استاندارد بار عاملی

روایی همگرایی: به منظور بررسی روایی همگرایی مدل از میانگین واریانس استخراج شده^۱ (AVE) استفاده شد. این معیار، میزان همبستگی یک سازه با شاخص‌های خود را نشان می‌دهد که هرچه این همبستگی بیشتر باشد، برازش مدل نیز بیشتر است (وتزلس^۲ و همکاران، ۲۰۰۹). این شاخص در متغیرهای مکنون با مدل انعکاسی کاربرد داشته و در مدل‌های ترکیبی فاقد کاربرد است (آذر و همکاران، ۱۳۹۱). مقادیر این معیار به شرح جدول ۶ است که مقدار AVE همه متغیرها بیشتر از ۰/۵ است و به معنی تأیید روایی همگرایی مدل است.

1. Average Variance Extracted
2. Wetzels

جدول ۶: مقادیر ضریب آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و میانگین واریانس

متغیر	ضریب آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی	میانگین واریانس
همبستگی و وفاق اجتماعی	۰/۸۹۴	۰/۹۴۴	۰/۸۰۹
عدالت اجتماعی	۰/۹۴۵	۰/۸۸۱	۰/۶۴۹
کیفیت زندگی	۰/۹۱۸	۰/۹۴۲	۰/۸۰۶
امنیت اجتماعی	۰/۷۵۵	۰/۸۶۸	۰/۶۹۰
اخلاق توسعه اجتماعی	۰/۸۱۷	۰/۷۶۵	۰/۵۲۴
توسعه اجتماعی	۰/۷۷۲	۰/۸۴۹	۰/۵۲۹

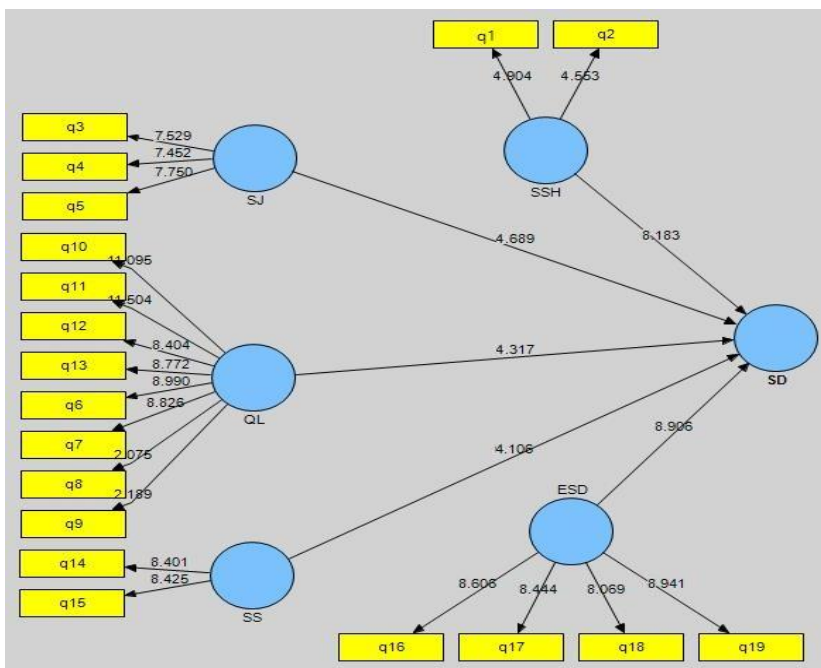
روایی و اگرایی: به منظور بررسی روایی و اگرایی مدل از معیار فورنل و لارکر استفاده شده است. روایی و اگرایی قابل قبول حاکی از آن است که یک متغیر، تعامل بیشتری با شاخص‌های خود دارد تا با متغیرهای دیگر. روایی و اگرایی وقتی در سطح قابل قبول است که میزان میانگین واریانس استخراجی برای هر متغیر بیشتر از واریانس اشتراکی بین آن متغیر و سایر متغیرها باشد. در نرم‌افزار Smart PLS، بررسی این امر به وسیله‌ی یک ماتریس صورت می‌پذیرد که خانه‌های این ماتریس حاوی مقادیر ضرایب همبستگی بین متغیرها و جذر مقادیر میانگین واریانس مربوط به هر متغیر است. مدل در صورتی روایی و اگرایی قابل قبولی دارد که اعداد مندرج در قطر اصلی ماتریس از مقادیر زیرین آن بیشتر باشد. با توجه به جدول ۷ همه‌ی اعداد قطر اصلی از اعداد ستون زیرین خود بیشتر هستند که این مورد به معنی روایی و اگرایی (افتراقی) قابل قبول مدل است.

جدول ۷: روایی و اگرایی مدل

متغیر	همبستگی و وفاق اجتماعی	عدالت اجتماعی	کیفیت زندگی	امنیت اجتماعی	اخلاق توسعه اجتماعی	توسعه اجتماعی
همبستگی و وفاق اجتماعی	۰/۹۰۰	-	-	-	-	-
عدالت اجتماعی	۰/۰۶۶	۰/۸۳۰	-	-	-	-
کیفیت زندگی	۰/۳۳۶	۰/۰۵۷	۰/۸۰۵	-	-	-
امنیت اجتماعی	۰/۱۸۸	۰/۴۰۳	۰/۳۴۵	۰/۷۲۸	-	-
اخلاق توسعه اجتماعی	۰/۳۰۷	۰/۰۹۳	۰/۴۲۲	۰/۵۸۸	۰/۷۱۵	-
توسعه اجتماعی	۰/۰۵۷	۰/۷۶۷	۰/۰۹۲	۰/۱۷۹	۰/۱۳۸	۰/۸۲۶

ارزیابی مدل ساختاری

مدل ساختاری یا مدل بیرونی نشان دهنده‌ی روابط میان متغیرهای پنهان (مکنون) مدل می‌باشد. در ارزیابی مدل ساختاری از چند معیار استفاده می‌شود که در ذیل به هرکدام از آن‌ها پرداخته شده است. **اعداد معناداری t (T-values)**: ابتدایی‌ترین معیار سنجش رابطه‌ی بین متغیرها در مدل، اعداد معناداری **t** است. در صورتی که مقدار این اعداد از $1/96$ بیشتر باشد، نشان از صحت رابطه‌ی بین متغیرها و در نتیجه تائید آن رابطه یا رابطه‌ها در سطح اطمینان 95% است. شکل ۳ نتایج آزمون مدل مفهومی پژوهش را در حالت معنی‌داری ضرایب **t** به تصویر کشیده است. مقادیر محاسبه شده بر روی پیکان‌ها، نشان دهنده‌ی مقدار اعداد معناداری **t** می‌باشد. نتایج T-value گزارش شده در شکل فوق، همگی از $1/96$ بیشتر می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در سطح معنی‌داری 95% درصد، کلیه سوالات برای مدل معادلات ساختاری مد نظر قرار می‌گیرد و هیچ سئوالی حذف نمی‌شود

شکل ۳: مدل معادلات ساختاری مدل تحقیق در حالت ضرایب معناداری آماره **t**

معیار R^2 : معیار R^2 نشان دهنده‌ی تأثیری است که یک متغیر مستقل بر یک متغیر وابسته می‌گذارد. معیار R^2 تنها برای متغیر وابسته‌ی مدل محاسبه می‌شود و در مورد متغیر مستقل، مقدار این معیار صفر است. هرچه مقدار R^2 مربوط به متغیر وابسته‌ی مدل بیشتر باشد، نشان از برازش بهتر مدل است. چین^۱ (۱۹۹۸)، سه مقدار ۰/۱۹، ۰/۳۳، و ۰/۶۷ را به عنوان مقدار ملاک برای مقادیر ضعیف، متوسط و قوی R^2 معرفی می‌کند (وتزلس^۲ و همکاران، ۲۰۰۹). جدول ۶، مقدار R^2 متغیر وابسته تحقیق را نشان می‌دهد که از شکل ۲ استخراج شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، مقادیر R^2 توسعه اجتماعی ۰/۹۹۷ می‌باشد که طبق دسته‌بندی چین (۱۹۹۸)، دارای مقدار R^2 قوی است.

معیار Q^2 : روش دیگر برای ارزیابی مدل ساختاری، بررسی توانایی مدل در پیش‌بینی کردن است. معیار غالب برای رابطه پیش بین شاخص Q^2 است. این معیار قدرت پیش‌بینی مدل را مشخص می‌سازد. این معیار که معمولاً با استفاده از شیوه‌ی BF^3 سنجیده می‌شود، ادعا می‌کند که مدل باید بتواند یک پیش‌بینی از معرف‌های متغیر مکنون درون‌زا ارائه دهد. باید توجه کرد که شیوه‌ی BF فقط برای متغیر مکنون درون‌زایی به کار می‌رود که به صورت مدل اندازه‌گیری انعکاسی عملیاتی شده است. اگر این مقدار برای یک متغیر مکنون درون‌زای معین بیشتر از صفر باشد، متغیرهای مستقل آن‌ها ارتباط پیش‌بین دارند. در مورد شدت قدرت پیش‌بینی مدل، سه مقدار ۰/۰۲، ۰/۱۵ و ۰/۳۵ تعیین شده است که به ترتیب نشان دهنده‌ی قدرت پیش‌بینی ضعیف، متوسط و قوی مدل در قبال آن متغیر است. با توجه به مقدار Q^2 به دست آمده برای متغیر وابسته‌ی مدل که در جدول ۸ نشان داده شده، قدرت پیش‌بینی مدل برای متغیر وابسته در سطح قوی قرار دارد.

جدول ۸: مقدار R^2 و قدرت پیش‌بینی متغیر وابسته‌ی مدل

مقدار قدرت پیش‌بینی	مقدار R^2	متغیر وابسته
۰/۵۴۷	۰/۹۹۷	توسعه اجتماعی

1. Chin
2. Wetzels
3. Blindfolding

ارزیابی مدل کلی

مدل کلی شامل هر دو بخش مدل اندازه‌گیری و ساختاری می‌شود و با تأیید برازش آن، بررسی برازش در یک مدل کامل می‌شود. برای برازش کلی مدل تنها یک معیار به عنوان GoF^۱ (شاخص نیکویی برازش) مورد استفاده قرار می‌گیرد. با توجه به این‌که این شاخص تا حدی به متوسط اشتراکی^۲ وابسته است، پس از این شاخص نیز به لحاظ مفهومی، زمانی می‌توان استفاده نمود که مدل اندازه‌گیری از نوع انعکاسی باشد (آذر و همکاران، ۱۳۹۱). این معیار توسط تننهاوس و همکاران^۳ (۲۰۰۵) ابداع گردید و طبق فرمول زیر محاسبه می‌شود:

$$GoF = \sqrt{(Communalities \times R^2)}$$

به طوری که $Communalities$ از میانگین مقادیر اشتراکی متغیرهای مستقل و وابسته‌ی مدل به دست می‌آید و نشان می‌دهد که چه مقدار از تغییر پذیری شاخص‌ها (سوالات) توسط متغیر مرتبط با خود تبیین می‌شود. R^2 نیز میانگین مقادیر R^2 متغیر وابسته‌ی مدل است (براون و کودک^۴، ۱۹۸۹). سه مقدار ۰/۰۱، ۰/۲۵ و ۰/۳۶ به عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای GOF معرفی شده است. به این معنی که در صورت محاسبه‌ی مقدار ۰/۰۱ و نزدیک به آن برای GOF یک مدل، می‌توان نتیجه گرفت که برازش کلی آن مدل در حد ضعیفی است و باید به اصلاح روابط بین سازه‌های مدل پرداخت. برای مقادیر ۰/۲۵ و ۰/۳۶ برازش کلی مدل در سطح قابل قبول قرار دارد (ارستس و همکاران^۵، ۲۰۱۶). مقادیر اشتراکی (Communality) و R^2 متغیر وابسته‌ی مدل و نیز میانگین این دو معیار به صورت جدول ۹ ارائه می‌گردد.

^۱ Goodness of Fit

^۲ Commonality

^۳ Tenenhaus et al

^۴ Browne and Cudeck

^۵ Orestes et al

جدول ۹: مقادیر اشتراکی و R^2 متغیرهای وابسته‌ی مدل

متغیر	مقادیر اشتراکی	R^2
همبستگی و وفاق اجتماعی	۰/۸۰۹	-
عدالت اجتماعی	۰/۶۹۰	-
کیفیت زندگی	۰/۶۴۹	-
امنیت اجتماعی	۰/۵۱۴	-
اخلاق توسعه اجتماعی	۰/۵۲۹	-
توسعه اجتماعی	۰/۵۱۲	۰/۹۹۷
میانگین	۰/۶۱۷	۰/۹۹۷

با توجه به جدول بالا، مقدار GoF به صورت زیر قابل محاسبه است:

$$GoF = \sqrt{(Communalities \times R^2)} = \sqrt{0.617 \times 0.997} = 0.784$$

مقدار GoF برای مدل این پژوهش برابر با ۰/۷۸۴ محاسبه شده که نشان از برآزش کلی قوی و بسیار مناسب مدل دارد. با توجه به برآزش قوی مدل کلی، حال می‌توان به بررسی فرضیات تحقیق پرداخت.

آزمون فرضیه‌های پژوهش

مطابق با الگوریتم تحلیل داده‌ها در روش PLS ، پس از بررسی برآزش مدل‌های اندازه‌گیری، ساختاری و مدل کلی، با بررسی ضرایب معناداری T هر یک از مسیرها و نیز ضرایب استاندارد شده بار عاملی مربوط به مسیرها فرضیه‌های تحقیق آزموده می‌شوند. در صورتی که مقدار ضریب معناداری هر یک از مسیرها بیش از ۱/۹۶ باشد، مسیر مربوطه در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار و فرضیه مرتبط با آن تأیید می‌شود. نتایج مربوط به مقادیر بار عاملی (شکل ۲) و ضریب معناداری (شکل ۳) مدل مفهومی پژوهش در جدول ۱۰ ارائه شده است.

جدول ۱۰: مقادیر بار عاملی (شکل ۲) و ضریب معناداری (شکل ۳) مدل مفهومی

پژوهش

ردیف	متغیرهای مستقل	متغیر وابسته	بار عاملی	ضریب معناداری	جهت رابطه	نتیجه
۱	همبستگی و وفاق اجتماعی	توسعه اجتماعی در شهر زنجان	۰/۷۲۷	۸/۱۸۳	+	پذیرفته می شود
۲	عدالت اجتماعی		۰/۵۱۳	۴/۹۸۹	+	پذیرفته می شود
۳	کیفیت زندگی		۰/۷۷۰	۴/۳۱۷	+	پذیرفته می شود
۴	امنیت اجتماعی		۰/۴۱۱	۴/۱۰۶	+	پذیرفته می شود
۵	اخلاق توسعه اجتماعی		۰/۵۸۹	۸/۹۰۶	+	پذیرفته می شود

آزمون فرضیه اول: تأثیرگذاری همبستگی و وفاق اجتماعی بر توسعه اجتماعی که طبق مدل مفهومی به دست آمده است با توجه به مقدار آماره $t = ۸/۱۸۳$ که بیشتر از $۱/۹۶$ می باشد در سطح اطمینان $۰/۹۵$ نشانگر اینست که فرضیه اول پذیرفته می شود. در **فرضیه دوم:** تأثیرگذاری عدالت اجتماعی بر توسعه اجتماعی، مقدار آماره $t = ۴/۹۸۹$ که بیشتر از $۱/۹۶$ می باشد. بنابراین فرضیه دوم پذیرفته می شود. در **فرضیه سوم:** تأثیرگذاری کیفیت زندگی بر توسعه اجتماعی با توجه به مقدار آماره $t = ۴/۳۱۷$ که بیشتر از $۱/۹۶$ می باشد لذا فرضیه سوم پذیرفته می شود. در **فرضیه چهارم:** تأثیرگذاری امنیت اجتماعی بر توسعه اجتماعی، با توجه به مقدار آماره $t = ۴/۱۰۶$ که بیشتر از $۱/۹۶$ می باشد لذا فرضیه چهارم پذیرفته می شود. و در نهایت **فرضیه پنجم:** تأثیرگذاری اخلاق توسعه اجتماعی بر توسعه اجتماعی، با توجه به مقدار آماره $t = ۸/۹۰۶$ که بیشتر از $۱/۹۶$ می باشد. پس فرضیه پنجم پذیرفته می شود.

نتیجه‌گیری

به منظور ارائه مدل بومی توسعه اجتماعی، پژوهش حاضر در دو فاز اجرایی پیش رفت. بدین ترتیب که در فاز اول؛ ضمن بررسی مدل‌های توسعه اجتماعی و مطالعات صورت گرفته به مصاحبه با خبرگان آگاه و استخراج عوامل و شاخص‌های مدل توسعه اجتماعی پرداخته شد که این شاخص‌ها از منظر خبرگان نیز مورد مطالعه قرار گرفت. در فاز دوم پژوهش، مدل طراحی شده تحقیق در محلات منتخب شهر زنجان مورد آزمون قرار گرفت. بنابراین نتایج تحقیق در دو مرحله زیر ارائه شده است:

نتایج حاصل از فاز اول پژوهش: بعد از انجام مطالعات و پیشینه مرتبط با موضوع تحلیل‌های سیستمی انجام شده و مفاهیم و مقوله‌های مرتبط با الگوی توسعه اجتماعی مورد واکاوی قرار گرفت و ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های الگوی توسعه اجتماعی در ایران از طریق مصاحبه‌های عمیق و اکتشافی به صورت انفرادی با خبرگان علمی که به صورت هدفمند انتخاب شده بودند، با استفاده از روش نظریه داده بنیاد شناسایی و تعیین گردیدند. سپس بر اساس این ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌ها، مدل توسعه اجتماعی در محله‌های شهر زنجان ارائه شد. در نهایت پنج بعد، ۱۹ مولفه و ۵۲ شاخص برای مدل مشخص گردید (جدول شماره ۳). در فاز دوم؛ ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های مرحله کیفی نشان داد: بارهای عاملی ابعاد همبستگی و وفاق اجتماعی ۰/۷۲۷، عدالت اجتماعی ۰/۵۱۳، کیفیت زندگی ۰/۷۷، امنیت اجتماعی ۰/۴۱۱ و اخلاق توسعه اجتماعی ۰/۵۸۹ به علت اینکه مقدار بارهای عاملی، بالای ۰/۴ می باشد مطلوب می باشند. در نهایت با استفاده از آزمون t کلیه فرضیه‌های پژوهش تایید گردیده و مشخص شده که: همبستگی و وفاق اجتماعی به اندازه ۸/۱۸۳، عدالت اجتماعی به اندازه ۴/۹۸۹، کیفیت زندگی ۴/۳۱۷، امنیت اجتماعی ۴/۱۰۶ و اخلاق توسعه اجتماعی ۸/۹۰۶ بر توسعه اجتماعی در شهر زنجان تاثیرگذار هستند.

۶/۱. دانش‌افزایی پژوهش

مطالعات صورت گرفته در زمینه توسعه اجتماعی توسط آیزنبرگ و همکاران (۲۰۲۰)، آیزنبرگ و جابارین (۲۰۱۷)، یانگ بین و همکاران (۲۰۱۸)، هلدن و همکاران

(۲۰۱۶)، کوی وسالو و همکاران (۲۰۱۰)، کسبیک و همکاران (۲۰۱۱)، مولکینگ (۲۰۰۶)، هاوکینز و همکاران (۱۹۸۵) و ایمان و حیدری (۱۳۹۹) عمدتاً بر ابعاد امنیت اجتماعی، کیفیت زندگی و عدالت اجتماعی تاکید داشته‌اند. ولی دستیابی به توسعه اجتماعی نیازمند توجه به ابعاد اخلاق توسعه اجتماعی (هاسمن و مک فرسون ۲۰۰۶؛ کامرر ۲۰۰۳؛ روئمر ۱۹۹۸؛ یانگ ۱۹۹۵؛ سن ۱۹۸۷؛ گریفین ۱۹۸۶ و سن و ویلیامز ۱۹۸۲)، همبستگی اجتماعی (امیل دورکیم، ۱۹۱۰) و واعظزاده و ایاسه (۱۳۹۹) نیز می‌باشد. که اینگونه رویکرد به مقوله توسعه اجتماعی در نوع خود کم نظیر است که در پژوهش حاضر با بررسی همزمان ابعاد پنجگانه فوق، با استفاده از مدلسازی معادلات ساختاری ابعاد توسعه اجتماعی شهر زنجان طراحی گردید.

۶/۲. پیشنهادهای کاربردی

توسعه اجتماعی از طریق ارتقاء کیفیت زندگی مردم در جامعه از طریق نهادینه کردن اخلاق توسعه اجتماعی برای نیل به همبستگی و وفاق اجتماعی برای برقراری عدالت اجتماعی در سایه امنیت اجتماعی امکان پذیر است. ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های توسعه اجتماعی با توجه به رشد روز افزون مولفه‌های اقتصادی و تکنولوژیکی، رشد چندانی نداشته بطوری که الگویی از تخصیص منابع که نیازهای مردم شهر زنجان را برآورده کرده و بصورت پایدار، نیازهای امروز و فردای مردم را تامین نماید، به چشم نمی‌خورد. لذا به مدیران ارشد استان پیشنهاد می‌شود به منظور دستیابی به توسعه و پایداری اجتماعی به ابعاد کیفیت زندگی مردم، عدالت، امنیت، همبستگی و وفاق اجتماعی و اخلاق توسعه اجتماعی توجه نمایند. هرچند دستیابی به توسعه اجتماعی نیازمند باز تعریفی مجدد از جایگاه دولت و تعیین کنشگرانی برای فعالیت در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی خواهد بود. در چنین شرایطی شایسته است جایگاه دولت مجدداً بازتعریف شده تا ضمن ایفای نقش تاریخی خود در توسعه، مشارکت بخش خصوصی را در دیگر عرصه‌ها ترغیب نماید. این جایگاه برای دولت در مفهومی با عنوان «حکمرانی خوب» بازتعریف می‌شود و نقش کنشگری در عرصه‌های اجتماعی

برای سازمان‌های غیردولتی مهیا می‌شود که شایسته است مدیران، شرایط و ویژگی‌های توسعه محلی در شهر نجان را در ابعاد زیر شناسایی و تشخیص داده و برای آن برنامه‌ریزی نمایند. **بعد کیفیت زندگی:** همانگونه که مشخص شد، از نظر پاسخ دهندگان، این عامل بیشترین تاثیر را در توسعه اجتماعی داشته است. شهر زنجان در مسیر شکوفایی اقتصاد شهری، پایداری محیطی همراه با تحکیم روابط اجتماعی و دستیابی به جایگاه برتر در کشور، در حال گذار است. لذا به مسئولین شهری پیشنهاد می‌شود در تدوین و اجرای برنامه‌های راهبردی و عملیاتی شهری کوشا بوده و با استفاده از تجارب، دستاوردها و نتایج برنامه‌های قبلی مبتنی بر اصول علمی و اجرایی، نیازهای شهر را برآورده سازند. **بعد عدالت اجتماعی:** توزیع عادلانه ثروت و افزایش مستمر سطح زندگی با شاخص‌های عدالت اجتماعی رابطه تنگاتنگی دارد. در شهر زنجان شاخص‌های کیفیت زندگی به طور مساوی در محله‌های شهر توزیع نگردیده و تفاوت محله‌ها به وضوح دیده می‌شود. به مدیران پیشنهاد می‌شود رضایت کلی از زندگی شهروندان را در محله‌ها بطور مداوم سنجیده و شاخص‌های عدالت اجتماعی تقویت نمایند. همچنین به مردم و ساکنین محله‌ها پیشنهاد می‌شود شاخص‌های عدالت اجتماعی را بطور مستمر از مسئولین و دستگاه‌های اجرایی ذیربط پیگیری نمایند. **بعد همبستگی و وفاق اجتماعی:** به مردم محله‌های زنجان و مسئولین پیشنهاد می‌شود در مسئولیت حفظ محیط شهری در محله‌های ۲۵ گانه تلاش کنند و در تصمیم‌های محله‌ای برای ساخت و بهبود وضعیت اجتماعی در تلاش باشند. مسئولین، سازمانهای مردم نهاد را بیشتر از قبل در فعالیتهای اجتماعی ارتباط دهند. حقوق شهروندی غیرجمع‌گرا (نظیر آزادی‌های فردی، آزادی بیان، آزادی فکر، آزادی دین، آزادی و حق مالکیت، حق رأی و مشارکت در امور سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، حق برخورداری از امنیت و رفاه اجتماعی هم در همبستگی و وفاق اجتماعی ارتباط دارد. مدیران امکان تحول در این بعد را حول نهاد نظارتی و کنترل‌کننده در قالب قانون، ارتقاء داده که در نهایت موجب انسجام خواهد شد. مردم محله‌ها نیز در فعالیتهای مدنی نقش پررنگی

داشته باشند و با مسئولین در ارتباط باشند. **بعد امنیت اجتماعی**: این بعد دارای کمترین میزان در بین ابعاد توسعه اجتماعی زنجان تاثیر گذار است. در این بعد سیاست‌گذاری‌ها ناقص و گاهی بدور از واقعیت‌های جاری شهر است، لذا به سیاست‌گذاران پیشنهاد می‌شود به مولفه‌های این بعد توجه نموده و اقدامات لازم در خصوص پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی نیز با توجه به روند شیوع آسیب‌ها در محله‌های شهر زنجان به عمل آورند. می‌توان گفت که در سایه امنیت و توسعه آن می‌توان به توسعه سایر عوامل توسعه اجتماعی نائل شد. **اخلاق توسعه اجتماعی**: توسعه اخلاق بسیار جامع‌تر از اخلاق است و ایده‌ها و اهداف گسترده‌تری را دنبال می‌کند. ساکنین محله‌ها این نکته را در نظر داشته باشند که، اخلاق توسعه اجتماعی شیوه تفکر و تمایل به یک رفتار خاص است. همینطور پیشنهاد می‌شود انگیزه پیشرفت در محله را افزایش دهند.

۶/۲. پیشنهادهایی برای تحقیقات آتی

با توجه به مدل بدست آمده و تحلیل مسیر انجام گرفته برای محله‌های شهر زنجان، به پژوهش‌گران پیشنهاد می‌گردد که با ارائه مدل در سایر شهرها، امکان مقایسه تطبیقی توسعه فراهم شود تا دلایل تفاوت‌های آنها را با در نظر گرفتن تفاوت‌های فرهنگی، قومی، مذهبی مورد ارزیابی قرار گیرد. از سوی دیگر، برای ادامه این مطالعه می‌توان با استفاده از روش‌های کیفی - کمی و بهره‌گیری از مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته به تدوین الگوهای توسعه پایدار اقتصادی، توسعه پایدار فرهنگی و ... برای شهر زنجان اقدام نمایند و ارتباط بین این مدل‌ها با مدل ارائه شده برای توسعه اجتماعی در این مطالعه مورد بررسی قرار داد. با توجه به محدودیت‌های موجود در پژوهش حاضر و برای غنای الگوی ارائه شده در این تحقیق و افزایش قدرت تعمیم‌پذیری آن به تحقیقات بعدی موارد ذیل را نیز می‌توان به تحقیقات آتی پیشنهاد نمود: تدوین ابزار اندازه‌گیری استاندارد برای سنجش اخلاق توسعه اجتماعی و سنجش همبستگی و وفاق اجتماعی. و شناسایی وضعیت‌های کیفیت زندگی با همکاری شهرداری، عدالت اجتماعی با همکاری دادگستری، امنیت اجتماعی با همکاری نیروی انتظامی، وضعیت اخلاق توسعه اجتماعی با همکاری استانداری و همبستگی اجتماعی در شهر زنجان با همکاری شورای توسعه استان.

منابع

- آذر، عادل؛ غلامزاده، رسول؛ قنواتی، مهدی (۱۳۹۱). *مدلسازی مسیری - ساختاری در مدیریت: کاربرد نرم‌افزار Smart PLS*، تهران: انتشارات نگاه دانش.
- آزاد ارمکی، تقی؛ مبارکی، مهدی؛ شهبازی، زهره (۱۳۹۲). «بررسی و شناسایی شاخصهای کاربردی توسعه اجتماعی (با استفاده از تکنیک دلفی)»، *فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی فرهنگی*، سال اول، شماره اول، صص ۸-۲۸.
- آنامرادنژاد، رحیم بردی؛ مهدیان بهنمیری، معصومه؛ مهدی، علی (۱۳۹۶). «بررسی و تحلیل بر پایداری اجتماعی از منظر اجرای طرحهای توسعه شهری (بهنمیر مازندران)» *مطالعات ساختار و کارکرد شهری*، شماره دوم، صص ۸۹-۱۱۷.
- الوانی، مهدی؛ معمارزاده، غلامرضا (۱۳۹۶). *اداره امور عمومی تطبیقی فرل هدی، مدیریت تطبیقی*، چاپ نهم، تهران: اندیشه‌های گوهر بار.
- ایمان، محمد تقی؛ جهانگیری حیدری، سهیلا (۱۳۹۹). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی شهری شهروندان منطقه ۴۱ شهر اصفهان»، *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، سال دهم شماره سی و ششم.
- پرتال شورای توسعه استان زنجان (۱۳۹۷/۰۹/۰۵): (<https://www.mporg.ir/>)
- پرتال مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۹/۱۰/۰۹): (https://rc.majlis.ir/fa/content/iran_constitution)
- پروزن، ادریس؛ کرکه آبادی، زینب؛ ارغان، عباس (۱۳۹۵). «تحلیل اثرات شاخص‌های توسعه پایداری در توسعه گونه‌های بافت محلات شهری مهاباد»، *فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست ایران*، دوره ۱۸، شماره ۴، صص ۳۶-۴۷.
- ثلاثی، محسن (۱۳۹۵). *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*، (لوئیس آلفرد کوزر)، تهران: انتشارات علمی، صص ۵۰-۶۳۰.
- حریری، محمد (۱۳۸۵). «توسعه اجتماعی از وبر تا هابرماس»، *مجله تخصصی زبان و ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد*، دوره ۳۴، شماره ۲-۱، صص ۲۴۹ - ۲۷۰.
- زاهدی مازندرانی، محمدجواد (۱۳۹۳). *توسعه و نابرابری*، چاپ نهم، تهران: نشر مازیار.

- طبیبی، جمال الدین؛ ملکی، محمدرضا؛ دلگشایی، بهرام (۱۳۹۸). تدوین پایان نامه، رساله، طرح پژوهشی و مقاله علمی، تهران: چاپ دنیا، صص ۱۷۰-۲۴۰.
- علیزاده، هوشمند؛ حبیبی، کیومرث؛ مرادی مسیحی، وراز؛ ولدبیگی، سیوان؛ وفایی، ساسان (۱۳۹۰). «بررسی و تحلیل وضعیت عدالت اجتماعی در ساختار فضایی شهر سنندج» مجله آرمان شهر، شماره هفتم، صص ۱۰۳-۱۱۲.
- غیاثوند، احمد (۱۳۹۷). تحلیل پیشرفته مدل‌یابی معادلات ساختاری با کاربرد SMART PLS، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- لطفی، صدیقه؛ منوچهری میاندوآب، ایوب؛ آهار، حسن (۱۳۹۲). «شهر و عدالت اجتماعی، تحلیلی بر نابرابری‌های محله‌ای (مورد: محلات مراغه)»، مجله تحقیقات جغرافیایی، دوره ۲۸، شماره ۲ (پیاپی ۱۰۹)، صص ۶۹-۹۲.
- ملکی، سعید؛ زارعی، جواد؛ زادولی خواجه، شاهرخ (۱۳۹۷). «ارزیابی شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری با رویکرد مدیریت محله محور (مورد شناسی: محلات شهر همدان)»، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه ای سال هشتم، شماره ۲۹.
- واعظزاده، ساجده؛ ایاسه، علی (۱۳۹۹). «وضعیت توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه ایران با تاکید بر شاخص‌های اجتماعی توسعه پایدار شهری»، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال دهم شماره سی و ششم.
- Eizenberg, Efrat; Jabareen, Yosef (2017), Social Sustainability: «A New Conceptual Framework», Faculty of Architecture and Town Planning, Technion, Israel Institute of Technology, Haifa 3200003, Israel, Published, (<https://doi.org/10.3390/su9010068>).
- Eizenberg, Efrat; Jabareen, Yosef, Zilberman Omri (2020). «Planning by Scale: The Role of Perceived Scale in Determining Residential Satisfaction», **Journal of Planning Education and Research**, (<https://doi.org/10.1177/0739456 X20921431>).
- Holden, Erling; Linnerud, Kristin; Banister, David (2016). «The Imperatives of Sustainable Development», **Sustainable Development Published online in Wiley Online Library**, (<https://doi.org/10.1002/sd.1647>).

- Orestes, Mario; Gonzalez, Aguirre; Joeberson, S; Gonçalves, Rafael; M, Vasconcelos (2016). «Sustainable development: Case study in the implementation of renewable energy in Brazil», **Federal University of Rio Grande do Norte e UFRN**, CP: 1524, 970-59072, Natal, RN, Brazil.
- Yang, Bin; Xu, Tong; Shi, Longyu (2017). Analysis on sustainable urban development levels and trends in China's cities, **Journal of Cleaner Production** 141, pp869-880.
- Browne, M.W; Cudeck, R (1989). Single sample cross-validation indices for covariance structures. **Multivariate Behavioral Research**, 24, pp445-455.
- Tenenhaus, M; Vinzi, V. E; Chatelin, Y.M; Lauro, C (2005). **Computational statistics & data analysis PLS path modeling**, 48(1), pp159-205.
- Wetzels, M; Odekerken Schroder, G; Van Oppen, C (2009). Using PLS path modeling for assessing hierarchical construct models: Guidelines and empirical illustration. **Management Information Systems Quarterly**, 33(1), pp177-196.